

על שירים אחרונים לנלי זקש

ואלטר א. ברנדסון

לעתים קרובות, אלא שגם אותה אין לתרגם לשפת יום-יום, ולכל היותר אפשר לרמוז עליה בדרך משל. מסעות-סיוור הם אל עולם שאין להשיגו בחושים בלבד.

מן החוויות צומחת עצבותן העמוקה של יצירות-שיר אלו, הדתיות יוצרת את הקשרן המשמעי, עצמת-הביטוי היצירתית עושה אותן למבניות-אמנות רמות-מעלה.

ב"שירים אחרונים" שלה הניחה נלי זקש מאחריה את המוטיב האדיר של שואת העם היהודי מידי הרייך השלישי, שעיצבה בספריה "סבלות ישראל", "במעונות המות", "אלי" ו"עמעום כוכבים". זעיר שם חודר עדיין הד משם. גם בשיירותיה הדראמטיות המאוחרות, "אברם במלח", "משמרת לילה" ו"שמשון נופל מבעד לאלפי שנים", הריהי יוצאת מתמונות ריאליסטיות וחזרת ומתרוממת עליהן אל תחומה הדתי-אִתִּי הסגור. לי בכמה שירים ותמונות מומוסיות בקבצים "אין יודע עוד", "מנוסה ותמורה", "מסע עד בלי-עפר" ו"עוד חוגג המות את החיים" מפקיעה המשוררת את עצמה הרחק והרחק מן המציאות המוחשית ומפנה עצמה יותר ויותר אל חיי הנפש של האדם בשדה המגניטי של היקום הסמוי מן העין. לשון הרליגיוזיות המיסטית, יותר ויותר נעשה צלילה נטול-כובד, טהור ועמוק.

שיריה האחרונים אלו שלוש הקבוצות של "חיי-

ש שלוש הנחות קודמות להבנת הליריקה של נלי זקש. האחת היא עולם-החוויה של המשוררת. היא חיתה בשנים 1937-1940 בצל האימה ברייך השלישי. האיש אשר אותו אהבה עונה למוות ב"מחנה-ריכוז. ידידים יקרים נעלמו. בידה כבר היה צו ההתייבשות ל"שירות-העבודה" בשעה שנמלטה במטוס עם אמה החולה לשוודיה. שנים על שנים, בתנאים של דוחק, טיפלה בחולה המבלה לילות רבים מספור בשית עם מתים אהובים. בחורף של שנת 1943-1944 החלה צומחת מתוך חוויות אלו שירתה, שירה בוראת-לשון.

ההנחה השניה היא הרליגיוזיות העמוקה שבה, המתכה אגדות, דוגמות, אמונות, לכלל יקום טמיר וסמוי מן העין, המלא כוחות מיסטיים, מגיים, בעלי נשמה, שבו כל חזיונות העולם הסובב, הגדול והקטן, נעשים סמלים חיים לנשמתה המסוערת למעמקיה, היודעת לסבול, המלאה כמי-הה.

השלישית היא הרצון והכושר לקרוא שירים בלא להעתיקם ללשונו המושכלת של יום-יום. אתה מתקרב להבנתה של ליריקה זו אם תדמה אותה, למשל, לציוריו של פאול קליי, שאינם מתארים עצם שבמציאות, אלא הם לדמיון היוצר של המסתכל כתמרורי-דרך לתוך העולם הסמוי. ואולי עוד יותר טוב שנחשוב על חוויות יצירות מוסיקליות, שבתיאורה אמנם טורחים המשוררים

הצל שלי, זה המלבוש המיוגע; הקונטרפונקט מות; חבל הכיסופים; תרגילי חך ולשון בסופו של עוגב הקול; חצות, העין השחורה; נשימה עמוסת אבנים; האדמה מזמרת פרידה בכל סול-מות-הקול; הקרום המקולף של הקיום; גשר-האנחות של שפתנו; נבואות-לב, שבלים נודדות בשדה שחור; ארץ, דמעה בין המזלות; מוות — אל תהיה לי עוד אב-חורג; מחול, כוכב נופל שא-בד; מאה זו שלך, ערבת-בכות כפופה על בלתי מובן; השלהבת הכחולה של הגסיסה; חבצלות על הקר-המשוה של הסבל; נבואות, ברקים חיו-רים ליד כותל האפר; בגד האבלות, לילה; האד-מה, אמת עוני תחת רגלי יוצרה; כתב הרפ-אים של הענגים; הקונכיות עם הקונצרט של תהום-הים.

אך יש רבות מורכבות יותר, הסוחפות אותנו עמוק יותר אל העולם הרה-הרוזים שלא מזה.

רבים הם, והם הולכים ורבים, לאו דוקא בתחום התרבות הגרמני, הרואים את נלי זק"ש דוקא על סמך שירים אחרונים שלה כאדירה במעצבי-לשון ליריים גרמניים של זמננו. היא עומדת בלי ספק בקשר עם זרם האמנות השליט, אשר בניגוד חריף לדחיסת ההמונים ולפרובלמטיקה החבר-תית של ההמונים בתקופתנו, אשר אין להן פתרון ואין עליהן שליטה אלא בהנהגה הומאנית מוסרית האומרת הן לחיים בכל התחומים, הוא מבקש מוצא באינדיבידואליזם מוגבר, השולל את הקשר המשמעי שבמציאות החיצונית, מנפץ את כל הצורות המסורתיות ותר לשון חדשה לגמרי בשי-רה. נלי זק"ש שייכת לכאן, גם אם ביסודו של דבר נשמרים אצלה האחדות והמשמעות על-ידי עמדתה האתית-רליגיוזית. לפיכך אפשר לחזות ולהגיד מראש כי גם שירתה האחרונה סופה שתחזור לאט ובתמידות ללשונות רבות ותמצא משכנה בספרות העולם.

דות לזהות". הם מצטיינים לעומת כל קודמי-הם בקיצור מתוך עיבוי. רבים מהם מוצאם בפ-רטים זעירים של המציאות. דוגמאות אחדות:

Diese Nacht
ging ich eine dunkle Nebenstrasse
um die Ecke...
Auf und ab gehe ich
in der Stubenwärme...
Ich wasche meine Wäsche...

נבילה הוה
הלכתי בסימטה אפלה
סביב לפינה...
אנה ואנה מהלכת אני
בחומי של החדר...
אני מכבסת את כבסי...

אך אין אלו כי אם עילות, כדי להסתער מהר קדימה אל העולם הפנימי. למשל

Meine Hände gehören einem fortgeraubten
Flügel Schlag.
Ich nähe mit ihnen an einem Loch,
aber sie seufzen an diesem offenen Abgrund.

ידי שייכות למשק כנפים שנחמס.
אני תופרת בהן סביב חור
אך הן נאנחות על תהום פעורה זו.

סבל וכאב, אבל ודמעות, פרידה ומות, הדרך אל הנצח, כמיהה וסוד, תחיה לפגישה חוזרת עם המתים, שאתה חי וכואב אותה באופן אישי לחלו-טין, אלו הנושאים, וכל האור החודר לתוך האפ-לה הכבדה כולו בא מעבר מזה. עם האני הנמוג מתמוג כל העולם האינ-סופי בסמיכויות מלאות-דמיון לאין ספור. מכאן הטווח ועצמת הביטוי של לשון-מראות חדשה שהיא יוצרת. אביא דוג-מאות אחדות, פשוטות למדי: